

**Anni Kytömäen *Margaritan* vastaanotto
kirjallisuusblogeissa ympäristötunteiden
näkökulmasta**

Selma Hopsu
Kandidaatintutkielma
Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, kotimainen kirjallisuus
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Tammikuu 2025

Kandidaatintutkielma

Kotimainen kirjallisuus

Selma Hopsu

Anni Kytömäen *Margaritan* vastaanotto kirjallisuusblogeissa ympäristötunteiden näkökulmasta

Sivumäärä: 25

Tutkielmassani tarkastelen Anni Kytömäen *Margaritan* (2020) vastaanottoa ympäristötunteiden näkökulmasta. Aineistona käytän kuutta eri kirjallisuusblogeissa julkaistua kirjoitusta. Kirjoittajat ovat aktiivisia kirjallisuuden harrastajia ja he muodostavat amatöörien ja ammattilukijoiden väliin sijoittuvan eliittilukijajoukon.

Blogikirjoitukset paljastavat kirjoittajien käyttämiä kulttuurisia kehyksiä ja raottavat heidän suhdettaan ympäristökirjallisuuteen. Tutkin, kuinka lukijat osallistuvat vuorovaikutukseen teoksen kanssa ja miten he käyttävät toimijuuttaan kirjoittajina. Osoitan, että lukija-kirjoittajat käyttävät joustavasti ja luovasti erilaisia eläytymisen ja tulkinnan strategioita: he eläytyvät teoksen maailmaan ja jatkavat sitä omissa teksteissään, mutta myös tulkitsevat teosta analyyttisesti ja pohdiskelevat sen ympäristöteemaa.

Hyödynnän tutkielmassani tähänastista ympäristötunteiden tutkimusta, mutta tarkennan katseeni siihen, mitä tunteita kirjoittajien teksteissä ilmenee ja miten he niistä kirjoittavat. Avukseni olen ottanut Siru Kainulaisen (2016) tuntutilan käsitteen ja Rita Felskin (2024) teorian tekstin ja lukijan välisestä vuorovaikutuksesta. Felskin lumoutumisen käsitteeseen pohjautuu tutkielmassani käytetty lukija-kirjoittajan aktiivista roolia kuvaava eläytymisen käsite.

Sovellan tutkielmassani myös Hanna Meretojan (2019) kehittämää kerronnallisen toimijuuden mallia. Mallin kolmen osa-alueen, kerronnallisen tietoisuuden, mielikuvituksen ja dialogisuuden, avulla tarkastelen kirjoittajien teksteissä ilmenevää toimijuutta ja heidän käyttämiään kulttuurisia kertomuksia.

Avainsanat: Anni Kytömäki, ympäristötunteet, kerronnallinen toimijuus

Sisällysluettelo

1 Johdanto	4
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	4
1.2 Teoreettinen tausta	6
1.3 Ympäristötunteiden tutkimuksesta	7
2 <i>Margaritan</i> vaikutukset lukijoihinsa	9
2.1 <i>Margaritan</i> herättämät ympäristötunteet	9
2.2 ”Kuljin Sennin jalanjäljissä” – eläytyvä kirjoittaminen	10
2.3 ”Lukija tuntee avuttomuutta” – erilaiset asennot teksteissä	14
3 Lukijat kertojina	16
3.1 Kerronnallinen tietoisuus	16
3.2 Kerronnallinen mielikuviutus	18
3.3 Kerronnallinen dialogisuus	20
4 Lopuksi	22
Lähteet	23

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Kun Suomussalmen raakkutuo¹ paljastui elokuussa 2024, nousi kirjailija Anni Kytömäen romaani *Margarita* (2020) uudelleen ajankohtaiseksi. Kytömäen teos rakentuu uhanalaisen raakun eli jokihelmisimpukan ympärille. Teos koostuu eri henkilöihahmoja vuorollaan fokaloivasta kerronnasta, ja simpukka voidaan tulkita yhdeksi kertojaksi. Kun sosiaalisessa mediassa käsiteltiin ympäristötuhon herättämiä tunteita, siteerasivat jotkut *Margaritasta* niitä katkelmia, joissa fokalisoidaan raakua joen pohjassa. Valikoidut katkelmat kuvaavat esimerkiksi elinympäristön tuhoutumista ja mutaan tukehtumista. Myös kirjailijaa itseään haastateltiin Suomussalmen raakkutuhosta. Minusta oli ympäristötuhon keskellä lohdullista ajatella, että nopeatahtisessa sosiaalisessa mediassa kaivettiin esiin neljä vuotta sitten ilmestynyt paksu romaani. Minua alkoi kiinnostaa, miten ympäristötunteiden käsittely on näkynyt Kytömäen teoksen vastaanotossa. Vaikka minun oli mahdotonta löytää jälkeensä sosiaalisesta mediasta *Margaritaa* siteeraavia julkaisuja², eikä minulla ole syytä olettaa, että raakkutuo olisi herättänyt tutkimukseni informanteissa tunteita tai muistoja *Margaritasta*, kietoutuu tutkimuksen lähtösysteemi kysymykseen kirjallisuuden vaikutuksista.

Kandidaatintutkielmassani tarkastelen *Margaritan* vastaanottoa ympäristötunteiden ja kerronnallisen toimijuuden näkökulmasta. Aineistonani hyödynnän teoksesta kirjoitettuja blogitekstejä. Tutkin, miten kirjallisuutta harrastuksenaan lukevat ja siitä kirjoittavat sanallistavat ympäristötunteitaan. Tarkastelen, miten tunteet näkyvät lukukokemuksesta kertovassa kirjoituksessa silloin, kun niistä ei ole erikseen kysytty.

Löysin blogitekstejä yhteensä kaksikymmentäviisi³ ja valitsin niistä tässä tutkielmassa käsiteltäväksi kuusi. Aineiston rajaaminen oli välttämätöntä tutkielman pituutta ajatellen, ja on myös mahdollista, että käyttämäni hakukoneen ja hakusanojen avulla löytämäni blogit eivät vastaa koko *Margarita*-julkaisujen todellisuutta. Rajasin myös sosiaalisen median hakuni ulkopuolelle, vaikka lukukokemusten jakaminen on suosittua niin sanotussa *kirjagramissa*⁴. *Margari-*

¹ Syksyllä 2024 paljastui, että metsäyhtiö Stora Enson työmaalla metsäkoneet olivat toistuvasti ajaneet raakku-
esiintymän yli. Piittaamattomuus aiheutti raakkujen elinympäristön pilaantumisen ja arviolta tuhansien raakkujen
kuoleman. (Ks. esim. Maaseudun Tulevaisuus 20.8.2024.)

² *Instagramissa* on mahdollista julkaista ”tarinoita” (*stories*), jotka katoavat 24 tunnin kuluessa.

³ Haku tehti Google-hakukoneella syyskuussa 2024.

⁴ Kirjagramilla (engl. *bookstagram*) viitataan sosiaalisen median palvelun Instagramin käyttäjien muodostamaan
yhteisöön, jotka tekevät kirja-aiheisia julkaisuja. Kirjagram ei ole virallinen taho, vaan siihen kuuluvia ihmisiä
yhdistää yhteinen aihe, siitä julkaiseminen ja keskusteleminen sosiaalisessa mediassa.

tan valitsin raakku-uutisoinnin innoittamana; tehtävään olisi sopinut moni muukin teos. Väljinä ehtoina oli, että kirjan tulisi olla kaunokirjallinen, luontoa jollain tavalla käsittelevä ja sen verran tunnettu, että siitä löytyy riittämiin kirjoituksia internetistä. *Margarita* voitti Finlandia-palkinnon vuonna 2020, ja kirjabloggaajat ja -grammaajat äänestivät sen vuonna 2021 edellisvuoden parhaaksi kirjaksi. Lukemissani blogeissa palkintohuomio oli motivoinut lukemista: yksi lukija halusi ehtiä lukea kaikki ehdokkaat ennen palkinnon julkistamista, muut ottivat palkinnon huomioon jotenkin muutoin.

Kun silmäilin tekstejä ympäristötunteiden näkökulmasta, seuraavien blogien kirjoitukset *Margaritasta* kiinnittivät huomioni: ”Kirja vieköön”, ”Kirsin Book Club”, ”Annelin kirjoissa”, ”Kirjakaapin kummitus”, ”Luettua elämää” ja ”Kirjareppu”. Koska bloggaajat esittelevät itseään vaihtelevasti, viittaan kaikkiin teksteihin blogin nimellä ja lainausmerkeissä. Kirjoitusten julkaisuajankohdat olen kirjannut lähdeluetteloon. Kaikki kirjoittajat ovat esittelytekstiensä perusteella harrastajia, ja tekstit ovat kirjablogeille ominaisia: jotain arvostelun, rennon kirjoittelun, tunnelmoinnin, kritiikin, päiväkirjan ja arvottamisen maastoista. Jako harrastajiin ja tutkijalukijoihin on vain yksi tapa luokitella lukijoita, eivätkä tutkimieni tekstien kirjoittajat asetu luontevasti kumpaankaan laitaan, vaan he muodostavat yhdessä ns. eliittiotannan (ks. Tuomi & Sarajärvi 2018, 9). Yksi kirjoittaja on eläkkeelle jäänyt toimittaja, toinen äidinkielenopettaja, kolmas on julkaissut oman tietokirjan, neljäs on ollut mukana Finlandia-raadissa – kirjoittajat ovat siis ahkeria lukijoita ja tekstin tuottajia, ja lukeneisuus tulee ilmi esimerkiksi taitona tarkastella teoksen rakennetta ja teemoja. Vaikka harrastajakirjoittajaa eivät sido samanlaiset analyysin ja kirjoittamisen säännöt kuin akateemista tutkijalukijaa, on hyvä kysymys, miten esimerkiksi yleisölle kirjoittaminen tai kritiikin tyylilaji vaikuttavat kirjoittajien itseilmaisuuksiin. Kattavasti kirjabloggaamisen eri ulottuvuuksia käsittelevät muun muassa Maria Linko artikkelissaan ”Kirjabloggarit ja lukemisen sosiaalisuus” teoksessa *Lukemisen kulttuurit* (2023) ja Voitto Ruohonen artikkelissaan ”Kirjallisuuden vastaanotto verkottuneessa maailmassa” teoksessa *Kirjallinen elämä markkinaperustaisessa mediayhteiskunnassa* (2020).

Tutkimuksen tulokset eivät ole aineiston pienuuden ja informanttien erityisyyden takia suoraan yleistettävissä, mutta tutkimustapani ehdottaa todellisen lukijan ympäristötunteiden tarkasteluun vaihtoehtoisista aineistonkeruumetodista useammin käytettyjen kyselyn tai haastattelun tilalle. Tutkimuskohteena oleminen ei vaikuta aineistoon, sillä tutkimusasetelma tai tutkijan kysymykset eivät pääse ohjailemaan kirjoitusta (vrt. Helle 2023, 27) mutta lukijoiden todellisuus ja eliittisyys vaikuttavat tavalla, joka jää osin pimentoon. Ilman lisätutkimusta ei käy

esimerkiksi ilmi, ovatko kirjoittajat päättäneet lukea *Margaritan* sen Finlandia-ehdokkuuden, ympäristöaiheen vai jonkin muun syyn vuoksi. Vaikka ympäristökirjallisuuden vaikutuksia lukijoihin tutkinutta empiiristä ekokritiikkiä ”vaivaa tutkimustilanteiden keinotekoisuus” (Lahtinen & Löytty 2022, 19), vaivaa keinotekoisuudesta luopumista puolestaan se, ettei lukukokemukseen vaikuttaneiden muuttujien jäljille täysin pääse. On myös hyvä muistaa, että lukijan todelliset kokemukset lukuprosessin aikana ja niiden refleктоitu ja sanallistettu versio eivät välttämättä vastaa täysin toisiaan (Koskela & Rojola 1997, 112).

Blogiaineisto on tekstilajina erityinen, sillä se on jotain yksityisen dokumentin ja joukkotiedotuksen tuotteen välimaastosta (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2018, 96, 104). Aineisto on myös vastaanoton tutkimuksen kannalta erityinen, sillä kirjoittajat ovat samanaikaisesti lukijoita ja kirjoittajia. Viitataan blogitekstien kirjoittajiin ensisijaisesti kirjoittajina korostaakseni heidän aktiivista osuuttaan.

1.2 Teoreettinen tausta

Tutkielmani jakautuu kahteen käsittelylukuun. Ensimmäisessä tarkastelen blogikirjoitusten ympäristötunteita, eli ympäristöongelmiin ja luontoon liittyviä tunteita. Tarkastelen, millaisin strategioin niitä teksteissä ilmaistaan. Luku nojaa Rita Felskin teoriaan tekstin ja lukijan välisestä vuorovaikutuksesta (2024). Felskin teorian mukaan kaunokirjallisuuden lukemista motivoi tahto lumoutua, tunnistaa itsensä, tavoittaa jonkinlaista tietoa tai kohdata jotain sokeeraavaa. Sovellan luvussa myös Siru Kainulaisen (2016) tuntutilan käsitettä.

Toisessa luvussa tarkastelen lukijuutta kerronnallisen toimijuuden käsitteen avulla. Suomenkielisessä kirjallisuuden tutkimuksessa käsitettä käyttäneen Hanna Meretojan (2019, 62) mukaan toimijuuden tarkastelu kohdistaa katseen ”tapoihin toimia ja vaikuttaa maailmassa”, eli käytännössä kykyihin käyttää, tulkita ja uudelleentulkita kertomuksia. Tutkin, miten kerronnallinen toimijuus blogiteksteissä toteutuu ja miten käsitettä voisi soveltaa ympäristökirjallisuuden vastaanoton tarkasteluun.

Tutkimukseni nojaa konkreettisista lukijoista kiinnostuneeseen reseptioestetiikan perinteeseen (Koskela & Rojola 1997, 113). Hyödynnän tutkimuksessani myös empiirisen ekokritiikin perusajatusta tekstin vaikutusten ja lukijoiden reagointitapojen tarkastelusta, mutta tutkimusotteeni on kuitenkin pikemminkin hermeneuttinen. Tutkimus lähti liikkeelle raakutuhon kirjoittamista sosiaalisen median julkaisuista, ja kysymys ”mitä tässä on?” on tutkimuksen myötä muuttunut ja tarkentunut. Käsitelen aineistoa teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin.

Poimin aineistosta ympäristötunteista kirjoittamisen näkökulmasta olennaisimpia havaintoja, joita jäsenän päälukujen ja alalukujen mukaisiin kategorioihin. Osa havainnoista liittyy useamman eri kirjoittajan käyttämiin strategioihin, osa on yksittäisiä kiinnostavia erikoisuuksia.

1.3 Ympäristötunteiden tutkimuksesta

Ympäristötunteiden ja kirjallisuudentutkimuksen risteyskohdissa on tehty viime vuosina tutkimusta myös Suomessa. Esimerkiksi kolmevuotinen tutkimusprojekti ”Kirjallisuus ja lukeminen ilmastokriisin aikakaudella” (Helsingin yliopisto, 2021–2024) pohti laajasti kysymystä kirjallisuuden ja lukemisen roolista ympäristökriisien aikana. Nojaan tässä hankkeessa tehtyyn tutkimukseen merkittävästi. Keskeisimpiä lähteitani ovatkin *Joutsenen* empiirisen ekokritiikin teemanumero (Löytty & Lahtinen 2022) ja etenkin siinä julkaistut artikkelit ”Kirjallisuus ilmastonmuutoksen aikakautena: Näkökulmia empiiriseen ekokritiikkiin” (Lahtinen & Löytty 2022) ja ”Kirjallisuuden ympäristötunteet ja empiirinen ekokritiikki” (Pihkala & Helle 2022). Vastaanoton tarkasteluun olen ottanut mallia Anna Helteen artikkelista ”Kuitenkin siellä synkässä maailmassa näkyy myös toivoa: Emmi Itärannan *Teemestarin kirjan* lukeminen empiirisen ekokritiikin näkökulmasta” (2023).

Vaikka ympäristötunteiden käsite on rajoiltaan sumea, on sille osoittautunut käyttötarve (Pihkala & Helle 2022, 31). Tutkimuksessa ja myös esimerkiksi kasvatuksessa on tarvittu käsitteitä, joiden avulla voidaan käsitellä ympäristöön liittyviä tunteita. Ympäristö-alkuisten käsitteiden rinnalla elävät myös ilmasto-alkuiset käsitteet, mutta käytän tässä tutkimuksessa ympäristö-alkua, sillä se kuvaa paremmin tunteita, jotka liittyvät myös esimerkiksi maisemanmuutokseen tai monimuotoisuuden vähenemiseen. Vaikka ympäristötunteiden keulakuvina komeilevat ahdistus ja muut negatiiviset tunteet, kuuluu tunteiden kirjoon myös myönteisiä tunteita (Pihkala & Helle 2022, 34). Tunteet voivat esiintyä samanaikaisesti, jopa keskenään ristiriitaisesti. Lukijan ympäristötunteilla on vaikutusta jo ennen kirjaan tarttumista, sillä suhtautuminen voi vaikuttaa siihen, millaisia kirjoja lukija valitsee (Lahtinen & Löytty 2022, 20).

Empiiristä ekokritiikkiä voidaan pitää linssinä, joka tarkentaa katseen ympäristökirjallisuuden vaikutuksiin ja hyödyntää muun muassa vastaanottotutkimuksen, affektien tutkimuksen ja tunteiden tutkimuksen työkaluja (Lahtinen & Löytty 2022, 15–16). Tunteiden ja affektien tutkimuksen käsitteistön käyttö on kirjavaa, mutta ”tutkijoita yhdistää [...] kiinnostus lukemisen kokemuksellisuuteen sekä kirjallisuuden ja erilaisten tunneilmauksien välisiin suhteisiin” (Helle & Hollsten 2016, 7–8). Yleensä tunteilla kuitenkin tarkoitetaan nimettyjä tunteita ja affekteilla tuntemuksia. Lukijan ja teoksen välisessä vuorovaikutuksessa voi syntyä tunte-

muksia, joiden tunnistaminen ja nimeäminen ei ole yksinkertaista (Helle & Hollsten 2016, 14). Kirjallisuus ei vaikuta kaikkiin lukijoihin samalla tavalla, vaan lukukokemukseen vaikuttaa lukijan yksilöllisyys. Ympäristökirjallisuuden vaikutus maailmaan riippuu näiden persoonallisten lukijoiden tulkinnoista. Rita Felskin mukaan ”tekstit eivät pysty vaikuttamaan maailmaan suoraan, vaan ainoastaan lukijoidensa välityksellä” ja nämä lukijat ovat “seka-aineksisia ja mutkikkaita mikrokosmoksia” (Felski 2024, 34). Tutkimukseni nyökkää empiirisen ekokritiikin ja tunteidentutkimuksen suuntaan, mutta hyödynnän niitä tässä melko pinnallisesti.

Ilmastokirjallisuus on ympäristökirjallisuutta vakiintuneempi termi, mutta käytän tässä johdonmukaisuuden vuoksi käsitettä ympäristökirjallisuus. Ympäristökirjallisuus ottaa paremmin mukaan erilaisia ympäristöä käsitteleviä teoksia. Lahtisen ja Löytyn (2022, 14) mukaan ilmastokirjallisuus pyrkii ”vakuuttamaan lukijansa ilmastonmuutoksen seurauksista ja niiden vakavuudesta” ja sille ominaisia aiheita ovat olleet tulevaisuuteen sijoittuvat katastrofit. Tällä määrittelyllä *Margarita* ei olisi ilmastokirjallisuutta, vaikka em. tutkijat mainitsevat sen artikkelinsa alussa. Viittaan tässä tutkimuksessa ympäristökirjallisuudella teoksiin, jotka jollain tavalla tarjoavat mahdollisuuden ympäristöaiheiden käsittelyyn. Kaunokirjallisuudessa, jossa ympäristö on keskeinen osa juonta (Hemming 2008, 40), on mukana myös koko muu kaunokirjallinen aines, johon lukija voi kiinnittyä. Felskiä mukaillen: syy tarttua teokseen voi olla esimerkiksi eskapismien hakuisuus tai halu selvittää, millainen Finlandia-palkittu teos on (ks. Felski 2024, 29). *Margaritasta* bloganneet käsittelevätkin teksteissään myös muita teoksen teemoja: heissä tunteita ja ajatuksia herättivät esimerkiksi kehollinen itsemäärämisoikeus ja teoksen tapa kuvata polioepidemiaa. Blogikirjoitusten ilmestymisen aikaan koronapandemia oli ajankohtainen aihe, eikä lehtiotsikoiden ”synnytystalkoistakaan” ollut kovin pitkä aika⁵. Vaikka ympäristökirjallisuudesta puhutaan omana lajinaan, voidaankin sitä pitää myös eri lajeja yhdistävänä kategoriana. Lahtista ja Löyttyä mukaillen: ympäristökirjallisuus on kasvava joukko kaunokirjallisia teoksia, joita yhdistää ympäristöteeman laaja aihepiiri (vrt. Lahtinen & Löytty 2022, 14).

⁵ Vuonna 2017 sosiaalidemokraattien puheenjohtaja Antti Rinne käytti sanaa kannustaessaan suomalaisia reippaampaan lasten tekoon. (Ks. esim. *Helsingin Sanomat* 23.8.2017.)

2 *Margaritan* vaikutukset lukijoihinsa

Tässä käsittelyluvussa tarkastelen, miten bloggaajat kirjoittavat teksteissään teoksesta ja lukukokemuksestaan. Paljon lukevat ja kirjoittavat tuovat esiin asiantuntemustaan, mutta kirjoittajia eivät velvoita akateemisen tutkimuksen tai muun asiantuntijuuden normit tai käytänteet.

Kirjoittajat tulkitsevat teosta ja ilmaisevat mielipiteitään siitä ja sen käyttämisestä kaunokirjallista keinoista. He ottavat kantaa teoksen teemoihin, eläytyvät, tulkitsevat ja arvostelevat.

2.1 *Margaritan* herättämät ympäristötunteet

Onko oikeastaan mitään parempaa kuin historiallinen fiktio, joka käsittelee myös nykyihmiselle tärkeitä teemoja? Esimerkiksi luonnonsuojelu 1950-luvulla kuulostaa ihan samanlaiselta epätoivoiselta taistelulta aikaa ja ihmistä vastaa [sic], kuin mitä se on nykyäänkin. (”Luettua elämää”.)

Blogiteksteissä ympäristötunteet asettuvat rivien väliin. Esimerkiksi yllä olevassa lainauksessa ei erikseen mainita teoksen herättämiä tunteita, mutta kirjoittajan arvot ja tulkinta kuultavat esiin ja muodostavat tunteisen tilan, tuntutilan. Siru Kainulainen (2016, 186–187) kutsuu tuntutilaksi ”lukemisen tilannetta, jossa tunteminen kietoutuu tietämiseen”. Hänen mukaansa osin ei-tietoinen tuntu vaikuttaa tiedollisen tulkinnan tuottamiseen. Tulkintani mukaan kirjoittajan lukukokemuksessa syntynyt tuntutila jatkuu hänen omassa kirjoituksessaan. Vaikka kirjoittaja puhuu ”nykyihmisistä”, voidaan olettaa, että kirjoittaja liittää itsensä tähän avoimeen viittaukseen. ”Tärkeät teemat” yhdistyvät seuraavassa virkkeessä mainittuun luonnonsuojeluun. Toinen kirjoittaja käyttää kytkee tärkeyden adjektiivein kuvaamaansa tuntutilaan:

Surullisen kaunis ja kaihoisa mutta samalla toiveikas romaani osoittaa, että yksilöiden teoilla on merkitystä ja että luontoyhteydestä täytyy pitää huolta. Se on painava ja tärkeä puheenvuoro, joka on taidolla kirjoitettu ja jonka äärelle odotan pääseväni palaamaan uudelleen. Olen haltioitunut. (”Kirjakaapin kummitus”.)

Näiden kahden kirjoittajan kirjoituksista syntyy vaikutelma, että tärkeän teeman käsittely vaikuttaa myös teoksen tärkeyteen ja arvoon. Ei ole kuitenkaan yhdentekevää, miten tärkeä teema tarjoillaan: ”Luetun elämän” kirjoittaja ylistää juonenrakennusta ja luontokuvausta, ”Kirjakaapin kummituksen” kirjoittaja luonnehtii *Margaritaa* romaaniksi ”rakkaudesta, elämästä ja luonnosta”. Kirjan kaunokirjallisuudellisuudella, muilla teemoilla ja tunteisiin vetoavuudella on vaikutusta siihen, miten ympäristöaihe otetaan vatsaan. Kirjallisuudessa negatiivisten tunteiden herääminen, kuten suru ja kaiho, voi olla toivottu tila.

”Kirjakaapin kummituksen” kirjoittaja kuvailee *Margaritaa* surulliseksi, kauniiksi ja kaihoiseksi. Jos suru ja kaiho ovat kirjoittajan omia tunteita, lukemisen tuntutila sekoittuu osaksi

teoksen kokonaistulkintaa. Tutkijalla ja kriitikolla on harrastajaa suurempi paine perustella tulkintansa, eikä harrastajan tarvitse vastustaa tekstille antautumista (Kainulainen 2016, 139–140). Toisaalta Felskin mukaan akateemisen tutkimuksen ja maallikkojen lukutavan välinen kuilu on kapeampi, kuin mitä on tapana ajatella, ja tavanomaiset lukemisen motiivit vaikuttavat myös akateemisen lukemisen taustalla (Felski 2024, 26–29). Hollstenin ja Helteen (2016, 21) mukaan akateemisessa kirjallisuudentutkimuksessa ja ammattimaisessa kritiikissä vallitsee kirjoittamaton sääntö, jonka mukaan affektiivisuus ei ole olennainen lähtökohta tekstin analyysille tai tulkinnalle. Tunnistavatko akateeminen lukija ja harrastava lukija saman surun, mutta tutkija vain pyrkii etsimään havainnolle kiintopisteitä tekstistä?

Vaikka tunteet kytkeytyvät kirjoittajan arvoihin, voi tunteiden ottaminen mukaan olla myös tietoinen tapa osallistua lukutapahtumaan ja viihtyä. ”Luetun elämän” kirjoittaja näkee yhtäläisyyksiä kirjan kuvaaman maailman ja omansa välillä ja liittää siihen epätoivon tunteen. Kontekstissaan epätoivo ei kuitenkaan vaikuta kirjoittajaa lamauttavalla tunteella, eikä edes kirjoittajan kirjoitushetkessä tavoittamalta tunteelta. Tässä epätoivo liittyy tukemaan kirjoittajan mielipidettä kirjan erinomaisuudesta, epätoivoisuus oli herännyt sopivassa suhteessa ja ollut tärkeä osa lukukokemusta. ”Kirjakaapin kummitukselle” suru ja kaiho ovat liittyneet kirjan laatuun ja arvoon. Felskiä (2024, 29) mukailten voidaan todeta, että kirjoittaja on osallistunut teoksen sokkivaikutukseen, ehkä jopa hakenut sitä. Lukija voi tietoisesti ja tarkoituksellisesti hakea kaunokirjallisuudesta hätkähdyttäviä tai kauhistuttavia kokemuksia (Felski 2024, 162). Felski (2024, 199) kuitenkin huomauttaa, etteivät lukemisen takana piilevät motivaatiot erotu siististi toisistaan, vaan ovat sekoittuneita ja keskenään ristiriitaisia. Lukiessa kohdattu epätoivo voikin siis kietoutua niin sokkiin, tunnistamiseen, kuin lumoutumiseenkin.

Lahtisen ja Löytyn (2022, 13) mukaan ilmastofiktiolle on ominaista ”paitsi viittaaminen todellisiin tapahtumiin myös tendenssimäinen pyrkimys vaikuttaa yhteiskunnan oloihin ja ihmisten käyttäytymiseen lukijan mielipiteitä ohjaamalla”. Kahden kirjoittajan tekstistä käy ilmi, että he tunnistavat tendenssin mahdollisuuden:

Ei Kytömäki saarnaa saatikka julista. Hän kertoo. Tarina viettelee lukijan luonnon edunvalvojaksi pikemminkin salakavalasti kuin pakottamalla. (”Annelin kirjoissa”.)

Romaani ei opeta vaan näyttää, että ihmistä ja luontoa on lähestyttävä varoen, niiden omalaatuisuutta ja salaperäisyyttä kunnioittaen (”Kirjareppu”).

Kirjoittajille *Margaritan* kaunokirjalliset ansiot tekevät ympäristöaiheesta temaattisen ja mahdollistavat teeman herättämät tunteet. Kaikki kirjoittajat suhtautuvat positiivisesti ympäristöaiheeseen ja heidän on mahdollista tunnistaa omat arvonsa kirjan sivuilta. Felskiä (2024, 43) mukaillen: kirjoittajien on mahdollista tunnistaa itsensä teoksesta ja kokea yhteenkuuluvuutta teoksen kanssa. Felski kuvailee tunnistamista monin tavoin, mutta tulkintani mukaan sen ytimessä on vuorovaikutuksessa tapahtuva itsereflektio (ks. Felski 2024, 46).

2.2 ”Kuljin Sennin jalanjäljissä” – eläytyvä kirjoittaminen

Kirjoittajat kirjoittavat itsensä henkilöhahmojen rinnalle, intoutuvat kirjoittamaan Kytömäen tyyliin tai kirjoittavat todella läheltä omaa kokemustaan minä-pronominia käyttäen. Eläytyminen on sukua Felskin lumoutumiselle, mutta teen sanoilla näkyviin eroa lukukokemuksen ja lukukokemuksesta kirjoittamisen välille. Felskin (2024, 91) mukaan lumoutumiseen suhtaudutaan usein vähätellen, vaikka se ei välttämättä sulje pois lumoutujan toimijuutta tai kykyä kriittisyyteen. Eläytyminen on sanana lumoutumista aktiivisempi ja kuvaa paremmin sitä, mitä blogien kirjoittajat tekevät.

Kirjoittajat keuhvat Anni Kytömäen kieltä ja etenkin tapaa kirjoittaa luonnosta. Tämä kirjoittaja yhdistää lumoutumiseen eskapismien ja lukuprosessin mahdollistamat kokemukset:

Toivottavasti hän jatkaa luontokuvaustaan, joka käy suoraan suomalaiseen sie-luun. Hänen kirjojensa kautta moni pääsee metsään, kuulee kuusen huminan ja aistii männyn tuoksun ja joen solinan. Jos ei oma elämä ja arki mahdollista luonnon läheisyyttä, ainakin kirjan avulla voi solahtaa hetkeksi pois vaativasta todellisuudesta. (”Luettua elämää”.)

Eskapismi herättää kysymyksen suomalaisesta ambivalentista luontosuhteesta, jossa usein vastakkain asettuvat luonnon väline- ja itseisarvo, käytäntö ja tahto. Heidi Björklundin mukaan suomalaisen luontosuhde on samaan aikaan romantisoiva ja hyväksikäyttävä (2022a, 10). *Margaritan* kuvaama jälleenrakennuksen ja sotakorvausten aikainen aggressiivinen metsätalous ja metsänhoitoidologia elävät vahvana yhä tänäkin päivänä ja ne ovat uhka suomalaisen luonnon monimuotoisuudelle ja hiilinielujen riittävyydelle. On ironista, että *Margaritan* kuvaama ympäristötuho tapahtui vuosia kirjan ilmestymisen jälkeen reaali maailmassa hyvin samalla tavalla, kuin se on kirjassa kuvattu: hakkuutyöt, joki, kuolleet raakut⁶. Kytömäen kirja, joka sijoittuu 50-luvun Suomeen, olikin nykyhetken perspektiivistä ja raakutuhoa

⁶ – Miten voi olla niin, että tehdään täsmälleen päinvastoin kuin piti?

[...] – Tai vain jättää noudattamatta ohjeita, kun ei huvita. On niin hauskaa ajaa isoa konetta.

Joki ammottaa vieressä tummanruskeana kaivantona. [...] Jos pohjalla joskus on helmisimpukoita ollutkin, ne ovat tukehtuneet likaiseen liemeen tai rusementuneet uomasta kaivettujen maamassojen alle. (Kytömäki 2020, 520.)

huomioivasta näkökulmasta käsin tulevaisuuteen sijoittuva ilmastodystopia. Pihla Soinnunmaa esitelmöi Kudelma-osuuskunnan⁷ järjestämässä ”Luontosuhde upoksissa” -webinaarissa, kuinka luontoa pidetään tärkeänä, mutta usein toimet ovat arvojen kanssa ristiriidassa. Soinnunmaa arveli, että ilmiöllä olisi yhteys siihen, missä määrin ihminen kokee olevansa osa luontoa. Osuuskunnan tutkimukset viittaavat siihen suuntaan, että mitä tiiviimmin ihminen kokee olevansa osa luontoa, sitä vastuullisemmin tämä käyttäytyy (Soinnunmaa 2024). *Margaritassa* luonto on uhattuna, mutta lukija voi silti paeta Kytömaen kuvaamaan metsään. Vaikka kuvattu luonto on samaa kuin reaali maailmassa, jääkö luonnon hätä kansien väliin, kun sen kuvaus tapahtuu fiktiivisessä kontekstissa?

Useampi kirjoittaja intoutui tuottamaan omaa tulkintaansa teoksen luontokuvauksesta, ikään kuin kirjoittamaan auki täyttämäänsä aukkoja. Kirjoitus tuo esiin lukuprosessin vuorovaikutusta ja lukijan aktiivista osuutta siihen. Seuraavan katkelman tuntutila on lumoutunut ja positiivinen. Kirjoittaja kirjoittaa auki teoksen aukkokohtaa niin kuin sen itse kuvittelee ja tulee näin samalla kirjoittaneeksi hyvin läheltä itseään.

Kytömaan [sic] luonto elää sammaleissa, naavassa, käävissä, metsäjoen kivissä, kuusen neulasissa, neulasista tippuvissa kylmissä sadepisaroissa, männyn kaarnassa, metsäpolun juurakoissa ja koivun lehvistön läpi siivilöityvässä valossa. Sellaisen metsän ilma on hapekas ja virkistävä. Metsä tuoksuu. Siinä metsässä puiden sallitaan kasvaa. (”Annelin kirjoissa”.)

Kirjoittaja päätyy ”siihen metsään”, aivan kuin Kytömaen luontokuvaus tarjoaisi paikan kuvitella muita mahdollisuuksia, utopistisen luonnon ja toisen aikajanan, missä puita ei koskaan kaadettu. Tavallaan niin onkin, sillä vaikka kirja kuvaa 50-luvun Suomea, ovat paikat ja henkilöt seipitettyjä. Teos on herättänyt lukijan mahdollisen tajun, mikä Hanna Meretojan (2016, 68) mukaan tarkoittaa ”mahdollisten todellisuuksien tajua ja vaihtoehtojen näkemistä sille, mikä meille esitetään itsestään selvänä ja välttämättömänä”. Meretoja (2016, 69) kytkee mahdollisen tajun myös lukijan itseymmärryksen ja empatiakyvyn potentiaaliseen kehittymiseen. Median lukupuhe keskittyy lukemisen hyötyihin, ja empatia on yksi usein mainittu hyöty, vaikka empatian määritelmä ja siitä tehty tutkimus ei vielä toistaiseksi ole kovin yksimielistä. Myös ekokriittisessä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita empatian ja kirjallisuuden yhteydestä (Lahtinen & Löytty 2022, 18). Sekä Meretoja (2016, 68) että muun muassa Päivi Kosonen (2022) suhtautuvat kirjallisuuden ja empatian välisen yhteyden yksioikoiseen tulkin-

⁷ Kudelma on kestävyysalan tutkijoiden 2023 perustama osuuskunta, jonka tavoitteina on saattaa tutkittua tietoa yhteiskunnallisesti saavutettavammaksi ja edistää kompleksisten kestävyyskysymysten ymmärtämistä ja ratkaisemista.

taan kriittisesti. Kososen mukaan kaunokirjallisuuden lukemisella on potentiaali kehittää lukijan empatiakykyä, mutta kaunokirjallisuus ei ole ”empatiakone”. Meretoja ehdottaa yksioikoisen hyötyajattelun tilalle ajatusta, jossa kirjallisuuden arvo nähtäisiin pikemminkin sen kautta, miten lukeminen ruokkii ajattelua: ”Usein [kirjallisuuden] arvo ei piile niinkään sen tarjoamissa vastauksissa kuin sen esittämässä kysymyksissä ja tavoissa, joilla se saa meidät sietämään eettistä ambivalenssia” (Meretoja 2016, 70). Vastaanoton tarkastelussa erityisen kiinnostavaa onkin ambivalenttien ajatusten mutkaton rinnakkaiselo. Todellinen lukija mikrokosmoksineen on monimutkaisempi kuin teoreettinen sisäislukija ja todelliselle ihmiselle on ihan mahdollista, että samaan aikaan kuin ajattelee elävänsä arvojensa mukaan, toivoo että joku muu siivoaisi sotkut.

Vaikka ympäristökirjallisuuden vaikutukset eivät olisikaan suoraan havaittavissa siten että lukija lukukokemuksen jälkeen muuttaisi jotenkin toimintaansa, pehmentää eläytyvä lukija kirjan ja reaalisen maailman rajoja. Lukijan ja kirjan välistä vuorovaikutusta voisi verrata draamakasvatuksessa käytettyyn esteettisen kahdentumisen käsitteeseen, jonka toteutuminen vaatii osallistujalta heittäytymistä vakavaan leikillisyyteen. Hannu Heikkistä mukaillen vakava leikillisuus tarkoittaa sitä, että suhtautuu leikkiin ja sen herättämiin tunteisiin kuin totena, vaikka samaan aikaan tietää, että kyse on leikistä. Tämä taas tarkoittaa esteettistä kahdentumista. (Heikkinen 2002, 97 & 69.) Lukemisen herättämien tunteiden ja ajatusten syntyminen edellyttää samankaltaista prosessia.

Henkilöiden rinnalla kuljeksin Vehkasalolla ja muissa ikimetsissä. Linnut lauloivat ja pihka tuoksui. Toivon, että Sennin ja Antin pelastamat jokihelmisimpukat päätyivät riittävän kirkkaaseen veteen ja pelastuivat. (”Kirja vieköön”.)

Ambivalentti oleminen, eli esteettinen kahdentuminen, mahdollistaa todelta tuntuvien tunteiden kokemisen ja kirjan aukkohtien täyttämisen. Lukijoiden kokemat tunteet ovat todellisia, vaikka ne syntyisivät fiktiossa. ”Kirja vieköön” -blogin kirjoittaja ilmaisee osallistuneensa vakavaan leikillisyyteen ”kuljeksimalla henkilöiden rinnalla”. Hän käyttää myös sanaa ”toivon”, ja sen kohdalla ei ole aivan selvää, tapahtuuko toivominen vain fiktiossa, vai vuotaako se lukuprosessin ulkopuolelle.

Margaritan kirjoittaja Annin Kytömäki esittää Helsingin Sanomien haastattelussa vielä yhden näkökulman ambivalenttiin olemiseen:

Ihmisenä olen osa kollektiivia, joka joet on ruopannut ja padonnut ja päästänyt virtoihin likaisia valumavesiä. Kuulun silti myös eläinkuntaan, kuten simpukka-

kin. Eivät ihminen ja simpukka niin erilaisia ole, ettenkö voisi yrittää eläytyä sen hätään. (Kytömäki, 2021.)

Ambivalentti oleminen, ristiriitaisuuksien sietäminen ja leikkiin osallistuminen pyrkivät kaikki jollain tavalla selittämään sitä kognitiivista prosessia, missä on mahdollista ottaa eri asemia ja asentoja ja näkökulmia ja asettua samanaikaisesti erilaisiin kategorioihin. Olisi kiinnostavaa tietää, miten tämä kytkeytyy kirjallisuuden herättämiin ympäristötunteisiin, esimerkiksi toivoon, ahdistukseen ja häpeään.

Leikkiin heittäytyminen mahdollistaa myös kokemuksia, joita parhaiten kuvannee sana ”olo”. Kaikki kokemukset eivät kytkeydy suoraan johonkin nimettävään tunteeseen, vaan ovat affektiivisempia, ruumissa tuntevia asennonvaihdoksia:

Minulle tuli lukiessa olo, että aivan kuin se raakku eli jokihelmisimpukka on siellä virrassa, minäkin olen ollut Annin kielen virrassa ja se on minut lukiessani läpäissyt (”Kirsin Book Club”).

Kirjoittaja tiivistää jotain oleellista lukukokemuksen kokemuksellisuudesta ja itseisarvosta. Lukeminen ei ole progressiivista tai tuota mitään nimettävää tai mitattavaa, mutta keikauttaa olemista: venyttää mahdollisen tajua ja tuottaa lukijassa kokemuksen, jota ei muutoin olisi syntynyt.

2.3 ”Lukija tuntee avuttomuutta” – erilaiset asennot teksteissä

Aktiivisen ja eläytyvän minän lisäksi kirjoittajien teksteissä toimijoina esiintyvät *me*, *ihminen* ja *suomalainen*. Jotkut kirjoittajat käyttävät avoimia rakenteita, joista ei käy ilmi, kuka on virkkeen kokija. Tunteiden näkökulmasta kiinnostavaa on kahden kirjoittajan tapa käyttää *lukijaa* subjektina:

Lukija liikkuu eteenpäin kuin virrassa [...] (”Kirjareppu”).

Lukija tuntee avuttomuutta ja raivoa [...] (”Annelin kirjoissa”).

Siirtääkö kirjoittaja omia kokemuksiaan lukija-konstruktioon vai tulkitseeko kirjoittaja teoksesta potentiaalisia paikkoja näiden kokemusten tuntemiselle? Tarkoitan lukijakonstruktioon jotain implisiittisen lukijan (Steinby & Lehtimäki 2013, 129) kaltaista, johon on liitetty myös joitain reaalisia lukijan piirteitä. Tulkintani mukaan esimerkiksi tarkastelemieni blogien kirjoittajat voisivat lukijasta kirjoittaessaan viitata yhtä hyvin itseensä – he siis käyttävät implisiittistä lukijaa omien lukukokemustensa yleistämiseen. Tässä minä ja lukija sekoittuvat jopa samassa virkkeessä: ”Hän tuo lukijan näkyville otuksen, jonka hyvinvoinnille en ole koskaan ennen uhrannut ajatustakaan” (”Kirsin Book Club”).

Lukija esiintyy kirjoituksissa myös toisenlaisissa rakenteissa, esimerkiksi ”Kirsin Book Clubin” kirjoittaja käyttää essiiviä kuvamaan jonkinlaista roolinottoa (ks. Heikkinen 2012): ”Hänen muutkin tunteensa ja tuntemuksensa ovat kuvattu niin voimallisesti, että lukijana sydämeni löi niiden tahdissa”. Kirjoittaja esiintyy kirjoituksessaan minuna, jota lukija-sanankäyttö tarkoittaa ja positioi.

Näin pienen aineiston perusteella on hankala tehdä analyysiä siitä, mihin valinta minän ja lukijan välillä perustuu. Näissä otteissa lukijan subjektina käyttäminen viestii kuitenkin tulokintani mukaan jonkinlaista etäännyttämistä. Etäisyyden tekemisellä voi olla oleellinen tehtävä osana tunteiden käsittelyn prosessissa (Hollsten & Helle 2016, 20), mutta kyse voi olla myös jostain muusta.

Etäännyttämistä voidaan tarkastella myös strategiana, jolla helpotetaan joko itsen tai toisen työtä jonkin asian käsittelyssä. Kokevan minän rinnalle ja ohi nostetaan analyttinen minä, lukija, jonka on formalistisessa hengessä mahdollista tarkastella kaunokirjallisen teoksen kirjallisuudellisuutta (ks. Tieteen termipankki). On huomionarvoista, että *Margarita* on seipittä, se sijoittuu 50-luvun Suomeen ja se käyttää runsaasti outouttamisen keinoja, kuten runollista kieltä, jota kirjoittajat vuolaasti keuhuvat. Kutsuuko kaunokirjallinen teos mukaansa vakavaan leikkiin niin, että seipitteessä kohdattu ympäristösuru (ks. Pihkala 2017, 60–78) ei ole samalla tavalla todellista kuin esimerkiksi hakkuuaukealla kulkien tai uutisten edessä koettu? Kaunokirjallisuudella kun on käytössään sellaisia keinoja, joita faktateksteillä ei ole, kuten mielikuvi- ja kaunokirjallinen kieli:

Kaunokirjallisessa muodossa esitettyinä ympäristökysymykset voivat tulla lähelle lukijaa esimerkiksi siksi, että tiettyjen kerronnan tai runouden keinojen avulla henkilöhahmoista ja tilanteista voidaan tehdä havainnollisia, etäännytettyjä, tunnistettavia, samastuttavia tai muuten mieleenpainuvia (Pihkala & Helle 2022, 32).

Kirjoittajat eivät kirjoita ainoastaan läheltä omaa kokemustaan, vaan analysoivat teoksen kaunokirjallisia rakenteita ja niiden vaikuttavuutta myös käsivarren mitan päästä. Lukijakonstruktion, avoimien persoonaviittauksien ja muiden kollektiivisiin kokijoihin viittaavien rakenteiden käyttäminen viestii yleistämisestä. Bloggaajat ikään kuin pureskelevat teoksen ja sattumanvaraisen kouraisun maata sen ympäriltä ja muodostavat sen perusteella yhden vaihtoehdoisen tavan lukea ja tulkita teosta.

3 Lukijat kertojina

Tässä luvussa tarkastelen kirjoittamista Hanna Meretojan (2019) kerronnallisen toimijuuden mallin avulla. Meretojan mukaan kerronnallinen toimijuus koostuu kyvyistä käyttää, tulkita ja uudelleentulkita erilaisia kertomuksia (2019, 62). Toimijuus on aktiivista ja kuvaa sitä, miten kertominen edellyttää valintaa ja tulkintaa. Hanna Meretojan (2022, 69) mukaan ”erityisesti kaunokirjallisuus voi haastaa kulttuurisesti hallitsevia kertomuksia ja avata meille uudenlaisia ajattelun, kokemisen ja toiminnan mahdollisuuksia”. Tarinallistamme elämäämme ja teemme päätöksiä osin näiden kertomusten perusteella, mutta hallitsevat kertomukset eivät kohtele kaikkia tasa-arvoisesti. Meretojan (2019, 62) mukaan ”yhteiskunnallisesti etuoikeutettuihin ryhmiin kuuluvien on helpompi määrittää, millaisten tarinoiden mukaan he elävät kuin haavoittuvaisessa asemassa olevien”. Toimijuus on siis suhteessa kertojan resursseihin ja on verrattavissa näköalaisuuteen. Etuoikeudeksi voisi myös laskea sen, miten itse sopii usein toistuviin tarinamalleihin, eli kulttuuriin kertomuksiin.

3.1 Kerronnallinen tietoisuus

Meretoja jakaa kerronnallisen toimijuuden kolmeen ulottuvuuteen: tietoisuuteen, mielikuviin ja dialogisuuteen. Kerronnallinen tietoisuus viittaa siihen, missä määrin henkilö on tietoinen kulttuurisista kehyksistä, miten hän tunnistaa niitä ja miten hän hahmottaa niiden vaikutuksen maailmassa. Kulttuurisia kertomuksia tunnistava henkilö on tietoinen myös itseensä vaikuttavista kertomuksista ja miten näkökulman valinta vaikuttaa kertomukseen. (Meretoja 2019, 62–63.) Kertomukset tai näkökulmat, joita toimija ei tunnista tai osaa käyttää, ovat toimijan sokeita pisteitä (Meretoja 2019, 74). Toisin sanoen: ”Lukija poimii [...] oivalluksia oman herkkyytensä ja mielenkiintonsa mukaisesti” (”Kirsin Book Club”).

Analysoin seuraavaksi blogitekstejä kerronnallisen tietoisuuden näkökulmasta. Keskityn kertomuksiin, jotka liittyvät luontoon ja ympäristöön. Kirjoittajat tunnistivat runsaasti esimerkiksi naiseuteen ja kehon itsemääräämisoikeuteen liittyviä kertomuksia, mutta jätän ne tämän analyysin ulkopuolelle. Kiinnostavaa oli, että samat katkelmat, jotka liittyvät kirjoittajien kerronnalliseen tietoisuuteen, olen edellä tässä tutkielmassa nähnyt osoituksena myös felskiläisestä tunnistamisesta (ks. alaluku 3.1). Molempia mekanismeja yhdistää se, että lukija tekee tekstistä havainnon ja tekee siitä tulkinnan.

Kirjoittajat tunnistavat *Margaritasta* suomalaisen ristiriitaisen luontosuhteen monia eri puolia: suomalainen on metsäluonnon kaitsija ja suojelija, mutta toisaalta myös riistäjä ja pahin vihollinen. Teksteissä piirtyvät esiin myös toivon ja toivottomuuden kertomukset:

Surullisen kaunis ja kaihoisa mutta samalla toiveikas romaani osoittaa, että yksilöiden teoilla on merkitystä ja että luontoyhteydestä täytyy pitää huolta ("Kirjakaapin kummitus").

Margarita näyttää, kuinka edistyksellä on hintansa ja kuinka erityisen kalliisti siitä maksaa luonto ("Kirjareppu").

Lukija tuntee avuttomuutta ja raivoa, kun metsäkoneet jyräävät matalaksi Vehkasalon ikimetsää [...] ("Annelin kirjoissa").

Esimerkiksi luonnonsuojelu 1950-luvulla kuulostaa ihan samanlaiselta, epätoivoiselta taistelulta aikaa ja ihmistä vastaa, kuin mitä se on nykyäänkin ("Luettua elämää").

Aktivoiko historialliseen kontekstiin sijoittuva *Margarita* kirjoittajissa kulttuurisen kertomuksen siitä, miten *ihminen ei opi virheistään*? Herättääkö tämän kuvion hahmottaminen toivottomuuden? Siinä missä ilmastokirjallisuus "pyrkii monin keinoin vakuuttamaan lukijansa ihmisen aiheuttaman ilmastomuutoksen seurauksista ja niiden vakavuudesta", (Lahtinen & Löytty 2022, 13) on muihin aikoihin tai muihin maailmoihin sijoittuvalla ympäristökirjallisuudella mahdollisuus esimerkiksi reflektoida mennyttä tai yksilön suhdetta lähiluontoon. Kaunokirjallisuuden on myös mahdollista rinnastaa mennyt ja nykypäivä, ja tuoda sen avulla esiin hitaan väkivallan seurauksia (ks. Nixon 2011, 2–3). Hidasta väkivaltaa voisi verrata ilmastomuutoksesta usein käytettyyn sammakkometaforaan: sammakko polkee hiljalleen lämpenevää vettä, eikä tajua olevansa lopulta kiehuva kattilassa.

Kirjoittajien teksteissä on havaittavissa luontosuhteen erillisyyden ja läheisyyden ääripäät:

[...] ihmistä ja luontoa on lähestyttävä varoen, niiden omalaatuisuutta ja salaperäisyyttä kunnioittaen. Valtiollinen velvollisuus on pitää huolta myös luonnon, ei vain kansan, säilymisestä [...]. ("Kirjareppu".)

Mutta kyse ei ole vain jostain matalien tai syvien vesien eläjästä, vaan siitä symbioosista, missä me kaikki maapallolla elävät olemme suhteessa toisiimme ("Kirsin Book Club").

Näiden virkkeiden takana ovat kulttuuriset kertomukset siitä, miten *ihminen on luonnon hoaja* ja *ihminen on osa luontoa*. Kuitenkin sellainen erillisuus, jossa luontoa kohdellaan vain resurssina, esitetään kirjoittajien teksteissä luonnon vihollisuutena. Kirjoittajien teksteissä kuuluu eetos, että luonto on arvokas, ei vain resurssina vaan itsenään.

Kirjoittajien ajatukset eivät ole ainoastaan tulkintaa teoksesta. Pikemminkin: kirjoittaja paljastaa, minkälaisen kehyksen läpi hän tulkintaansa tekee. ”Luettua elämää” -blogin kirjoittaja vahvistaa tekstissään kertomusta *suomalaisista introverttinä metsäkansana*:

Kytömäen teokset ovat myös ylistyslaulua introverteille suomalaisille, heille, jotka eivät oikein osaa olla ihmisten joukossa, vaan kaipaavat mieluummin jonnekin pois, esimerkiksi korpeen [...] (Luettua elämää).

Blogikirjoitukset heijastelevat suomalaisten erilaisia luontosuhteita ja käsityksiä siitä, mitä luontosuhteella tarkoitetaan. Björklundin tutkimusryhmä puhuu suhteista monikossa ja ehdottaa luontosuhteiden luokittelua erillisyyden asteen mukaan. Tutkimusryhmän mukaan eri ihmiset hahmottavat oman luontosuhteensa eri tavoin: esimerkiksi osa luonnossa vietetyn ajan mukaan, osa oman ympäristötietoisuuden mukaan. Heidän tutkimuksensa keskimääräisen vastaajan luontosuhdetta voisi kuvailla seuraavanlaisesti: luonto on rakas, sen tila huolettaa ja aiheuttaa syyllisyyttä, vastaaja kokee, ettei hän pysty tekemään riittävästi ja että hän on sekä osa luontoa että erillään siitä. (Björklund 2022b, 51–84).

3.2 Kerronnallinen mielikuvitus

Kerronnallisen toimijuuden mallin toinen osa-alue liittyy mielikuvitteluun, mahdollisuuden tajuun ja kriittisyyteen. Meretoja kuvailee kerronnallista mielikuvitusta kyvyksi kuvitella itsestäänselvän tuolle puolen ja olla avoin uusille kertomuksille (2019, 63–64). Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, miten blogien kirjoittajat eivät näe jälleenrakennuksen aikaa *Margaritassa* suurena suomalaiskansallisena ponnistuksena ja ylpeydenaiheena, vaan tragedia luonnolle ja ihmisille:

Tarina sai miettimään ihmisen osaa pienenä universumin höytyvänä; miettimään myös sotiamme ja Suomen sodanjälkeisiä vuosia. Luonnonsuojelun teema on aina ajankohtainen ja juuri nytkin keskustellaan kiivaasti valtionmetsien uhanalaisista lajeista, joita hakkuut ja ilmastonmuutos uhkaavat. (”Kirja vieköön”.)

Kerronnallinen mielikuvitus kytkeytyy näkökulman tiedostamiseen, toisin sanoen siihen, miten ”jokainen kertomus voidaan aina kertoa toisin” (Meretoja 2019, 63). Kirjoittajat esittelevät teoksen eri kertojia ja refleктоivat sitä, miten näkökulma muuttaa kertomusta:

Mielestäni jokihelmisimpukan päästäminen ääneen on nerokasta. Hän – siis nyt tutustuttuamme kyseessä ei missään tapauksessa ole enää se – kertoo ekosysteemistään ja sen herkkyydestä tavalla, joka varmasti menee perille. (”Kirsin Book Club”.)

Kertomuksen näkökulmien havaitsemisen lisäksi näkökulmatietoisuus koskettaa myös kirjoittajia itseään, eli sitä miten he positioivat itsensä. Kirjoittajat eivät juurikaan alleviivaa omaa

näkökulmaansa, mikä johtuu ehkä siitä, että he ja heidän tapansa ajatella ovat blogin lukijoille tuttuja. Vain ”Kirjarepun” kirjoittaja kuvailee eksplisiittisesti itseään: ”[...] vastapainoksi on tarjolla monia ikäiselleni hyvin tutunoloisia välähdyksiä 1950-lukulaisesta elämäntavasta”. Epäsuorasti kirjoittajat tuovat kuitenkin esiin suomalaisuuttaan: heille Kytömäen kuvailemien maisemien kuvittelu on helppoa ja he tuntevat kirjan historiallisen kontekstin.

Lahtinen ja Löytty luonnehtivat ilmastokirjallisuuden lukemista samalla tavalla kuin Meretoja kerronnallista mielikuvitusta: ”Ilmastokirjallisuus myös kannustaa lukijaa kuvittelemaan mahdollisia tulevaisuuksia ja kiinnittämään huomiota uusiin asioihin” (Lahtinen & Löytty 2022, 21). Lisää tutkimusta tarvitaan kuitenkin sen selvittämiseen, missä määrin ilmastokirjallisuus onnistuu todella muuttamaan lukijan ajatuksia ja missä määrin se vahvistaa jo olemassa olevia mielikuvia (Lahtinen & Löytty 2022, 24). Väitän, että eläytyminen on helpompaa, jos jo lähtökohtaisesti on kiinnostunut kohteesta tai suhtautuu siihen empaattisesti. Kaunokirjallisuuden voima on sen keinoissa valjastaa lukijan eläytyminen osaksi teoksen kokonaisvaikutusta. Tämä voima ei ole kuitenkaan varsinaisesti kenenkään hallittavissa: ympäristökirjallisuuden tendenssimäisistä pyrkimyksistä lisätä lukioiden ympäristötietoisuutta (Lahtinen & Löytty 2022, 25) huolimatta lukija voi eläytyä esimerkiksi viihtyäkseen tai surrakseen ympäristön tilaa.

Kaikki kirjoittajat pohtivat kirjan luontosuhdetta ja tulkitsevat sitä enemmän tai vähemmän luontoa puolustavana teoksena. *Margarita* ei tarjonnut juuri näille lukijoille mitään sellaista, mikä olisi ollut heille kertomuksena kovin vierasta ja edellyttänyt ponnistelua näkökulman laajentamiseksi. Toisaalta teos vaivihkaa tarjoisi toisenlaisen eliön näkökulman: ”Minulle tuli lukiessa olo, että aivan kuin se raakku eli jokihelmisimpukka on siellä virrassa, minäkin olen ollut Annin kielen virrassa ja se on minut lukiessani läpäissyt” (”Kirsin Book Club”). Kytömäen kieli houkutteli lukijat joen pohjalle. Kirjoittajat pitivät jokihelmisimpukkaa yhtenä kirjan kertojista ja useampi heistä rinnasti sen päähenkilöön Senniin. Kirjassa jokihelmisimpukkaa fokalisoivat katkelmat ovat lyhyitä, mutta merkittäviä ja ne liittyvät Sennin kulloiseenkin kärsimykseen. Olisiko jokihelmisimpukkaan eläytyminen yhtä helppoa ilman siltana toimivaa ihmishahmoa?

Ympäristökirjallisuuden näkökulmasta *Margaritassa* on kiinnostavaa myös se, miten se tarjoaa kirjoittajille mahdollisuuden kuvitella sellaista luonnonvaraista metsää, mitä nykypäivän Suomessa ei juurikaan ole enää jäljellä. Päällepäin eskapistiseksi tulkittava lumoutuminen onkin siis aktiivista eläytymistä ja toisenlaisen kuvittelua:

Hänen kirjojensa kautta moni pääsee metsään, kuulee kuusen huminan ja aistii männyn tuoksun ja joen solinan (”Luettua elämää”).

Kytömäen luontokuvaukset ovat nautittavan moniaistimellisia. *Margaritaa* lukies-
sa tuntuu, kuin itse liikkuisi metsissä ja rannoilla Sennin vanavedessä. (”Kirjareppu”.)

Henkilöiden rinnalla kuljeksin Vehkasalolla ja muissa ikimetsissä. Linnut lauloivat ja pihka tuoksui. Toivon, että Sennin ja Antin pelastamat jokihelmisimpukat päätyivät riittävän kirkkaaseen veteen ja pelastuivat. (”Kirja vieköön”.)

Toiveikkouden ja ympäristöteeman ja historiallisen aiheen suhde on myös kiinnostava. Vaikka lukijat ovat tietoisia nykypäivän haasteista, se ei estä heitä näkemästä toivoa kirjassa. Aivan kuin kirjan tulevaisuus ei olisikaan nykypäivän Suomi. Tämä vaatii mahdollisen tajua ja kykyä sietää ristiriitaisuuksia.

3.3 Kerronnallinen dialogisuus

Kerronnallisen toimijuuden mallin kolmas osa-alue on kerronnallinen dialogisuus. Meretoja tarkoittaa dialogisuudella kykyä käydä vuoropuhelua esimerkiksi teoksen, eri näkemysten tai muiden lukijoiden kanssa ja olla avoinna uusille näkökulmille. Hänen mukaansa ”kerronnallinen dialogisuus kytkeytyy siihen, miten tulemme aina itseksemme suhteessa toisiin”. (Meretoja 2019, 64–65). Yhdessä lukeminen avaa dialogisen tilan ja mahdollistaa uusien kertomusten ja näkökulmien haltuunoton (Meretoja 2019, 74). Toisin sanoen: vuorovaikutus tekee meistä meidät (ks. esim. Lehtinen 2016, 62).

Kirjoittajat tunnistavat *Margaritan* luonnonsuojelullisen tendenssin, eivätkä kirjoituksessaan vastusta sitä, päinvastoin: ”Tarina viettelee lukijan luonnon edunvalvojaksi pikemminkin salakavalasti kuin pakottamalla” (”Annelin kirjoissa”). Kirjoittajat keuhuvat Kytömäen kieltä ja luontokuvausta, mitä viittaisi siihen, että ympäristökirjallisuudessa esteettisillä keinoilla on ehkä enemmän painoarvoa kuin osaamme kuvitella:

Ymmärrän hyvin, miksi Anni Kytömäen runollista kieltä ja kirjoitustapaa hehkutetaan. Minulle tuli lukiessa olo, että aivan kuin se raakku eli jokihelmisimpukka on siellä virrassa, minäkin olen ollut Annin kielen virrassa ja se on minut lukiesani läpäissyt. (”Kirsin Book Club”.)

Tärkeä aihe ei riitä innokkaille kirjallisuuden ystäville. He arvostavat *Margaritaa* ensisijaisesti kaunokirjallisenä teoksena, joka onnistuu kuvamaan luontosuhteiden ristiriitaisia tunteita kaunokirjallisuuden keinoin: ”Romaani ei opeta vaan näyttää [...]” (”Kirjareppu”). Toisaalta on käytännössä ”mahdotonta analysoida vedenpitävästi, johtuvatko vaikutukset [...] sisällöllisistä vai tyyliseikoista”, kuten Kaisa Hiltunen ja Minna Rainio asian esittävät (2022, 99). Heidän mukaansa kyse on aina niiden yhteisvaikutuksesta. Bloggaajien kirjoitustapaa

voidaan tulkita teoksen ja lukijan ja kirjoittajan sisäisen maailman ja kirjoittajan yleisön välisen vuorovaikutuksen dynaamisena fuusiona, jossa ei vuorovaikutuksen luonteen takia ole aina selvää, mikä reaktio on minkäkin osapuolen kontribuution tulosta. Tekstin ja lukijan välinen vuorovaikutus on enemmän kuin erillisten osiensa summa (Felski 2024, 29).

Kun toivottomat ympäristödystopiat voivat tuntua joistain lukijoista ylikuormittavilta ja lamaannuttavilta, osallistuu *Margarita* niin sanotusti ”yhteiskunnalliseen unelmointiin” (Hiltunen & Rainio 2022, 110) ja vaikuttaa lukijoihinsa nostattavasti dramaattisista juonenkäänteistä huolimatta. Teos osallistuu vuorovaikutukseen enemmän lumoamisen kuin sokin kautta, ja kirjoittajat jatkavat unelmointia eli teoksen generoimaa toiveikkuutta teksteissään.

Kirjoittajat ovat teoksen sisällön lisäksi kiinnostuneista kirjailijasta itsestään, eivätkä he kaihda biografisuutta. He siteeraavat Kytömäen haastatteluja ja yhdistävät kirjailijasta selvittämiään faktoja kirjan aiheisiin. Osa kirjoittajista kiittää tai onnittelee Kytömäkeä Finlandia-palkinnon johdosta. Blogikirjoitukset ovat julkisia, vaihtelevan kokoisen yleisön tavoittavia tekstejä. Niissä kirjoittajat avaavan omaa ajatteluaan, mutta ei päiväkirjamaiseen tyyliin, vaan pikemminkin kutsuna dialogiin. Kirjoittajat ovat kiinnostuneita kirjallisesta maailmasta: he kommentoivat kirja-alan palkintoja ja ilmaisevat ihailunsa kirjailijaa kohtaan. Kirjabloggaajien tekstilajia määrittää avoin dialogihakuisuus.

Eevastiina Kinnusen (2022, 71–74) mukaan yksi yhdessä lukemisen ja kirjoittamisen merkittävimmistä ulottuvuuksista on sen mahdollistama kollektiivinen merkityksellisyyden pohtimisen tila. Kirjoittaminen vaikuttaa olevan käyttökelpoinen työkalu reflektioon sekä yksin että yhdessä. Vaikka blogit eivät samalla tavalla tuo ihmisiä fyysisesti yhteen, ovat ne jonkinlaisen yhteisöllisyyden, dialogin ja jakamisen kanava (Linko 2023, 59). Ympäristötunteiden yhteydestä tekstin tuottamiseen ovat tarkastelleet muun muassa Nina Säaskilahti (2022) ja Stephen Siperstein (2016). Monitieteisessä projektissa ”Luontosuhteiden luonto” Säaskilahti kehitti kuuntelukirjoittamisen työkalua, jota voi hyödyntää muun muassa luontosuhteen reflektointiin ja selvitti kirjoittamisen yhteyttä toiveikkuuteen (Säaskilahti 2022, 226). Sipersteinin kirjallisuutta, kasvatusta ja ilmastotunteita käsittelevä väitöskirja pitää sisällään erilaisten ilmastotekstianalyysien myös Sipersteinin itsensä kirjoittamia runoja, joista osa kuvaa ilmastokasvatuksen herättämiä tunteita (2016).

4 Lopuksi

Tutkimukseni alussa blogiaineisto tuntui ympäristötunteiden näkökulmasta tyngältä ja pinnalliselta. Pohdin, johtuiko se lukemisen pinnallisuudesta, sanallistamisen hankaluudesta, blogikirjoituksen tyylistä vai jostain muusta. Tutkimukseni myötä oivalsin, että katsoin tekstejä väärillä silmälaseilla. Eivät lukijat lukeneet teosta ensisijaisesti ympäristökirjallisuutena vaan kaunokirjallisuutena, ja oli selvää, etteivät *Margaritan* vaikutukset lukijoihinsa olleet pinnallisia.

Blogikirjoitukset ovat teksteinä monitahoisia, sillä ne sisältävät liikettä objektiivisen ja subjektiivisen välillä. Kirjoittajat referoivat teosta, refleктоivat lukukokemustaan ja pyrkivät jonkinlaiseen kokonaistulkintaan ja -arvioon. He kirjoittavat läheltä itseään ja ovat runollisia. He ovat analyttisiä ja kirjoittavat ”lukijan” kokemuksista. Tästä näkökulmasta pienikin blogiaineisto tuntui välillä kaoottiselta, liian moneen suuntaan rönsyileviltä. Palaaminen tutkimuskysymykseen, siihen, miten kirjallisuutta harrastuksenaan lukevat ja siitä kirjoittavat sanallistavat ympäristötunteitaan, auttoi keskittämään katseen. Toisessa pääluvussa tarkastelin tekstejä tuntutilan, eläytymisen ja positioituminen kautta, kolmannessa kokeilin, mitä kerronnallisen toimijuuden mallilla saisi samasta aineistosta irti.

Ympäristökirjallisuudessa esteettisillä keinoilla on ehkä enemmän painoarvoa kuin osaamme kuvitella. Koukuttavan teoksen kanssa dialogiin antautuvalle lukijalle avautuu pääsy mahdollisen tajun harjoitteluun. Kaunokirjallisuudesta tekee erityisen se, että yhdessä teoksessa on mahdollista käsitellä useampia eri teemoja – tällöin olisi kiinnostavaa tarkastella niitä lukukokemuksia, joita päällisinpuolin muita aiheita käsittelevät teokset ympäristöaiheiden osalta herättävät. Lisää tutkimusta tarvitaan kuitenkin sen selvittämiseen, missä määrin ympäristökirjallisuus onnistuu todella rikastamaan lukijan ajatuksia ja missä määrin se vain vahvistaa jo olemassa olevia mielikuvia.

Tutkimukseni keskiöön nousi vuorovaikutus, ja se on aihe, jonka parissa voisin myös jatkaa. Vuorovaikutusta tapahtuu lukijan ja teoksen, kirjoittajan ja teoksen, sekä kirjoittajan ja hänen yleisönsä välillä (jotka joko ovat, tai eivät ole lukeneet teosta). Pohdinkin, toimivatko blogit moniäänisenä dialogisena tilana vai käykö itseasiassa päinvastoin: käykö niin, että kirjoittajan näkökulmasta ja tulkinnasta tulee jollakin tavalla voittava, ja blogeista samanmielisten ajatusten kaikukoppa? Koska aineistoni on pieni, enkä minä tässä tutkimuksessa analysoinut blogien keskustelupalstoja tai tapaa, jolla jotkut bloggaaajat suosittelevat toisten kirjoittajien julkaisuja, jää tämä kysymys tutkittavaksi jossain tulevassa tutkimuksessa.

Lähteet

- Björklund, Heidi & Hiltunen, Kaisa & Purhonen, Jenna & Raino, Minna & Säaskilahti, Nina & Vallius, Antti 2022a: Ristiriitainen luontosuhde. Teoksessa *Luontosuhteiden luonto: taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia*. Toim. Heidi Björklund, ym. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 9–36.
- Björklund, Heidi & Hiltunen, Kaisa & Purhonen, Jenna & Raino, Minna & Säaskilahti, Nina & Vallius, Antti 2022b: Kysymyksiä luonnosta. Teoksessa *Luontosuhteiden luonto: taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia*. Toim. Heidi Björklund, ym. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 37–92.
- Felski, Rita 2024: *Kirjallisuuden hyödyllisyys*. Suom. Vainonen, Jyrki. Tampere: Vastapaino.
- Heikkinen, Hannu 2002: *Draaman maailmat oppimisalueina. Draamakasvatuksen vakava leikillisuus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Heikkinen, Vesa 2012: Bloggaajaolentona essiivistä: Kotimaisten kielten keskus https://www.kotus.fi/nyt/kotus-blogi/blogiarkisto/vesa_heikkinen/bloggaajaolentona_essiivista.9718.blog [haettu 6.12.2024].
- Helle, Anna 2023: ”Kuitenkin siellä synkässä maailmassa näkyy myös toivoa.” Emmi Itäranan Teemestarin kirjan lukeminen empiirisen ekokritiikin näkökulmasta. *Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti Avain*, 20(2). 24–41. <https://doi.org/10.30665/av.124802> [haettu 13.2.2025].
- Helle, Anna & Hollsten, Anna 2016: Tunnetko kirjallisuutta? Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Helsinki: SKS, 7–36.
- Hemming, Mia 2008: Vihreää kirjallisuutta ja tutkimusta. *Tieteessä tapahtuu*, 26(6), <https://journal.fi/tt/article/view/622> [haettu 13.2.2015].
- Hiltunen, Kaisa & Rainio, Minna 2022: Toivon ja tuhon näkymiä. Luontosuhde ja ympäristötietoisuus kolmen ekoelokuvan vastaanotossa. Teoksessa *Luontosuhteiden luonto: taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia*. Toim. Heidi Björklund, ym. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 93–136.
- Kainulainen, Siru 2016: Lukemisen tuntutiloja Harry Salmenniemen, Vilja-Tuulia Huotarisen ja Saila Susiluodon runojen vastaanotosta. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Helsinki: SKS, 131–153.
- Kinnunen, Eevastiina 2022: Yhdessä lukeminen, kertomukset ja ympäristö: Luovan lukupiiritöytäskentelyn mahdollisuuksia ympäristökriisin aikakaudella. *Joutsen / Svanen. Kotimaisen Kirjallisuudentutkimuksen Vuosikirja*, 2022, 67–82. <https://doi.org/10.33346/joutsensvanen.113895> [haettu 13.2.2025].
- Koskela, Lasse & Rojola, Lea 1997: *Lukijan ABC-kirja: johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kosonen, Päivi 14.11.2022: Hoitava lukeminen. Lukemisen ja vastaanoton kurssi, Turun Yliopisto.

- Kytömäki, Anni 14.11.2021: Taiteilijat kovassa ytimessä. *Helsingin Sanomat*.
<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000008392178.html> [haettu 6.12.2024].
- Kytömäki, Anni 2020: *Margarita*. Helsinki: Gummerus.
- Lahtinen, Toni & Löytty, Olli 2022: Kirjallisuus ilmastonmuutoksen aikakautena: Näkökulmia empiiriseen ekokritiikkiin. *Joutsen / Svanen. Kotimaisen Kirjallisuudentutkimuksen Vuosikirja, 2022*, 12–30. <https://doi.org/10.33346/joutsensvanen.120467> [haettu 12.3.2025].
- Lehtinen, Erno & ym. 2016: *Kasvatuspsykologia*. 3., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Linko, Maaria 2023: Kirjabloggarit ja lukemisen sosiaalisuus. Teoksessa *Lukemisen kulttuurit*. Toim. Pirjo Hiidenmaa & ym. Helsinki: Gaudeamus, 54–66.
- Meretoja, Hanna 2022: Kerronnallista toimijuutta vahvistamassa: narratiivisen hermeneutiikan näkökulma lukemiseen. Teoksessa *Hoitava lukeminen: Teoreettisia ja käytännöllisiä näkökulmia lukemistyöhön*. Toim. Päivi Kosonen & Juhani Ihanus. Tampere: Vastapaino, 69–84.
- Meretoja, Hanna 2019: Metanarratiivisuus ja kerronnallinen toimijuus. *Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti Avain, 16(2)*, 58–77. <https://doi.org/10.30665/av.80161> [haettu 12.3.2025].
- Meretoja, Hanna 2016: Kirjallisuus ja mahdollisen taju: Professoriluento 11.1.2017, Turun yliopisto. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti, 2016(4)*, 67–72. <https://doi.org/10.30665/av.66181> [haettu 12.3.2025].
- Nixon, Rob 2011: *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Cambridge: Harvard University Press.
- Pihkala, Panu 2017: *Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, Panu & Helle, Anna 2022: Kirjallisuuden ympäristötunteet ja empiirinen ekokritiikki. *Joutsen / Svanen. Kotimaisen Kirjallisuudentutkimuksen Vuosikirja, (2022)*, 31–50. <https://doi.org/10.33346/joutsensvanen.114413> [haettu 12.3.2025].
- Siperstein, Stephen 2016: *Climate Change in Literature and Culture: Conversion, Speculation, Education*. Oregon: University of Oregon
- Steinby, Liisa & Lehtimäki, Markku 2013: Kertomisen analyysi. Teoksessa *Johdatus kirjallisyysanalyysiin*. Toim. Mäkikalli, Aino & Steinby, Liisa. Helsinki: SKS, 96–134.
- Soinnunmaa, Pihla 9.10.2024: Luontosuhde upoksissa -webinaari. Kudelma-osuuskunta. ”Ympäristö ja tulevaisuus mielessä” -hanke.
- Sääskilahti, Nina 2022: Kuuntelukirjoittaminen: ihmistä suhteellistavia harjoituksia. Teoksessa *Luontosuhteiden luonto: taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia*. Toim. Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio, Nina Sääskilahti & Antti Vallius. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Tieteen termipankki 9.12.2024: Kirjallisuudentutkimus: kirjallisuudellisuus. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:kirjallisuudellisuus> [haettu 9.12.2024].
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi Anneli 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Blogikirjoitukset:

- Hakala, Raija 5.1.2021: Anni Kytömäen Margarita pitää otteessaan kauan lukemisen jälkeenkin, ”Kirjareppu”. <https://raijankirjareppu.blogspot.com/2021/01/anni-kytomaki-margarita.html> [haettu 12.3.2025].
- K, Riitta 28.11.2020: Anni Kytömäki: Margarita, ”Kirja vieköön!”. <https://kirjaviekoon.blogspot.com/2020/11/anni-kytomaki-margarita.html> [haettu 12.3.2025].
- Kajanto, Anneli 16.12.2020: Anni Kytömäki: Margarita, ”Annelin kirjoissa”. <https://annelinkirjoissa.wordpress.com/2020/12/16/anni-kytomaki-margarita/> [haettu 12.3.2025].
- Mäntylammi, Elina 28.11.2020. Anni Kytömäki: Margarita, ”Luettua elämää”. <https://luettuaelamaa.blogspot.com/2020/11/anni-kytomaki-margarita.html> [haettu 12.3.2025].
- Ranin, Kirsi 28.11.2020. Anni Kytömäki: Margarita – Finlandian arvoinen kirjahelmi, ”Kirsin Book Club”. <https://kirsinbookclub.com/2020/11/anni-kytomaki-margarita-finlandian-arvoinen-kirjahelmi/> [haettu 12.3.2025].
- Riikonen, Jonna 16.1.2021. Anni Kytömäki: Margarita, ”Kirjakaapin kummitus”. <https://kirjakaapinkummitus.blogspot.com/2021/01/anni-kytomaki-margarita.html> [haettu 12.3.2025].